

Eksperimentet i Københavns Fængsler

af

Flemming Balvig

AFFORD

ISBN 978-87-999463-1-0

Flemming Balvig
Eksperimentet i Københavns Fængsler

1. Udgave

© by AFFORD Aps.

Alle rettigheder forbeholdes.
Mekanisk, elektronisk, fotografisk eller anden gengivelse af eller kopiering fra dette skrift eller dele heraf er ifølge gældende dansk lov om ophavsret ikke tilladt uden AFFORD's skriftlige tilladelse eller aftale med Copy-Dan.

Udgivet: Oktober 2016
ISBN 978-87-999463-1-0

AFFORD Aps.
Akademiet for Forebyggelse Danmark
Bykildevej 2, kld.
2500 Valby

Telefon: +45 41 444 730
e-mail: info@afford.dk
www.afford.dk

I 1933 trådte en ny straffelov i kraft i Danmark. I tidens ånd var den udtryk for en opprioritering af behandling. Reaktioner på kriminalitet skulle ikke blot muliggøre at straffe de mennesker, der overtrådte loven, men også at bidrage til at mindske deres risiko for, at de på ny begik kriminalitet (recidiv). Behandlingsperspektivet fik først og fremmest sit udtryk i form af en række nye sanktionsmuligheder af mere eller mindre tidsubestemt karakter. Løsladelse eller ophør af den enkelte foranstaltning måtte helt eller delvist vente, til man var 'helbredt'. De i praksis mest udbredte foranstaltninger blev det delvist tidsubestemte ungdomsfængsel, hvor behandlingen især bestod i oplæring og undervisning, og den helt tidsubestemte psykopatforvaring, hvor den tilsigtede behandling var af psykiatrisk/medicinsk karakter.

Formelt set blev der ikke ændret ved den traditionelle tidsbestemte fængselsstraf, men i forlængelse af det øgede fokus på behandling og tilbagefald til ny kriminalitet kom især den korte fængselsstraf til debat. Det blev hævdet, at den korte fængselsstraf på den ene side var lang nok til at skade de straffede, fx ved at have skilsmisse eller tab af arbejde til følge, men på den anden side ikke var lang nok til, at man kunne foretage sig noget konstruktivt ('behandling') med de indsatte, som helt eller delvist kunne afbøde eller kompensere for disse skadevirkninger. Resultatet kunne meget vel være, forestillede man sig, at tilbagefaldet ved en kort fængselsstraf ville være større, end hvis man enten havde idømt en betinget frihedsstraf med tilsyn eller en længere frihedsstraf med 'behandling'.

Efter afslutningen af anden verdenskrig, i februar 1946, nedsatte Justitsministeriet et udvalg til behandling af spørgsmål vedrørende fuldbyrdelse af frihedsstraf mv. Det problem, man umiddelbart skulle forholde sig til, var den store stigning i antal indsatte, der var en følge af det store antal domme for landssvigerkriminalitet. Der var ikke plads til dem i de eksisterende fængsler, hvorfor man måtte tage en række alternativer i brug i form af en række mindre sikrede bygninger og institutioner, der oprindeligt havde tjent andre formål, og som havde det tilfælles, at de var relativt 'åbne'. De gode erfaringer med 'åbne' anstalter blev starten på den centrale position, 'åbne' anstalter har

fået og stadig har, og som internationalt set er ret unikt, i det danske fængselsvæsen.

På vej ind i 1950-erne var man kommet ned på mere 'normale' forhold med hensyn til antallet af indsatte, og i 1952 meddelte det nævnte udvalg Justitsministeriet, at man nu ville undersøge og vurdere spørgsmålet om, hvordan korte frihedsstraffe¹ burde udstås, herunder om der måtte være grund til at foreslå ændringer i den bestående ordning på dette område. Udvalget mente, at formerne for afsoning af korte frihedsstraffe i arresthusene (i København i Københavns fængsler) ud fra mere moderne kriminologiske betragtninger – læs: behandlingsperspektivet og mulighederne for via behandling at mindske recidiv) – syntes at være mindre hensigtsmæssige. Udvalget fandt det endvidere påkrævet for at kunne løse opgaven, at der blev tilvejebragt et erfaringsmateriale. Dette erfaringsmateriale skulle bestå af et repræsentativt udsnit af mandlige domfældte, der afsonede fængselsstraffe, som i deres helhed skulle udstås i et arresthus. Materialet skulle bestå af faktiske oplysninger (køn, alder, dom, tidligere domme osv.), oplysninger om årsagerne til disse personers lovovertrædelser samt oplysninger om, hvilke behandlingsmæssige og forsorgsmæssige behov, der fandtes hos den enkelte fange.

I perioden fra 1. april 1952 til 30. juni 1953 blev der herefter på Københavns fængsler foretaget en undersøgelse af 126 mandlige

¹ På dette tidspunkt blev domme til ubetinget fængsel på mindre end seks måneder betragtet som 'korte frihedsstraffe'. For mænds vedkommende var det i 1953 70 pct. af alle dømt til ubetinget fængsel, for hvem dommen lød på seks måneder eller mindre – for kvinder 91 pct. Ud af samtlige sanktioner for straffelovsovertrædelser lød 31 pct. af dommene for mænds vedkommende på ubetinget fængsel i seks måneder eller mindre – for kvinder 22 pct. Praksis var, at personer, der de facto skulle afsone mindre end fem måneders fængselsstraf, blev sendt til afsoning i et arresthus (såsom Københavns fængsler) efter fradrag af tid tilbragt i varetægt, mens personer der de facto skulle afsone fem måneder eller mere blev sendt til et statsfængsel. Af de indsatte i Københavns fængsler, der indgik i den undersøgelse, der omtales i det følgende, var 38 pct. idømt en ubetinget fængselsstraf på under tre måneder, 45 pct. tre-fire måneder og 17 pct. fem måneder eller mere. Den højest idømte straf i gruppen var på otte måneder, men på baggrund af fradrag af tid tilbragt i varetægt havde stort set samtlige indsatte i undersøgelsen ved indsættelsen en de facto indsættelsestid på fem måneder eller mindre.

fængselsfanger. Undersøgelsen blev foretaget under ledelse af den daværende universitetslektor mag. art. Karl O. Christiansen,² der senere blev Danmarks første professor i kriminologi. De 126³ indsatte blev udvalgt ved lodtrækning ('plat-eller-krone-princippet') baseret på de indsattes fængselsnumre⁴ ('forsøgsgruppen'). På tilsvarende måde udvalgte 126 andre indsatte, om hvem man alene indsamlede faktuelle oplysninger baseret på sagsakter ('kontrolgruppen'). Opskriften på, hvordan oplysningerne skulle indsamles og anvendes i forsøgsgruppen var følgende (jf. Berntsen⁵ & Christiansen 1955: 7-8):

² Karl O. Christiansen, f. 1908, blev udlært som maskinarbejder, men efterfølgende student og mag. art. i filosofi, hvor hans afsluttende afhandling handlede om sociologiens bidrag til den etiske diskussion om forbrydelse og straf. Frem til 1957 havde hans skiftende stillinger, hvoraf nogle med tilknytning til kriminalforsorgen. I 1955 erhvervede han doktorgraden på en sociologisk afhandling om landssvigerkriminaliteten. Lige siden 1944 havde han bestridt et eksternt lektorat i kriminologi ved det rets- og statsvidenskabelige fakultet ved Københavns Universitet, men det var først ved oprettelsen af Kriminalistisk Institut samme sted i 1957, at Karl O. Christiansen fik heltidsansættelse, fra 1958 som docent, og i 1967 som professor. Størst betydning af hans forskning som heltidsansat på Københavns Universitet har været en undersøgelse af forvaring og særfængsel, der viste, at disse tiltag hverken var mere eller mindre effektive end almindeligt fængsel, samt en tvillingeundersøgelse udsprunget af den klassiske problemstilling om arvens og miljøets betydning for kriminalitet. Karl O. Christiansen døde i 1976 under en rejse til Minneapolis, Minnesota, USA.

³ Faktisk blev der oprindeligt udvalgt 129 indsatte, men de tre af disse måtte udgå af undersøgelsen, da de ikke ønskede at afgive personlige oplysninger. Det angives, at de fleste fanger hurtigt viste en positiv interesse for undersøgelsen og udtalte sig meget åbenhjertigt i samtalerne, og at der kun i ganske få tilfælde ved efterkontrol blev fundet bevidst usandfærdige oplysninger (Berntsen & Christiansen 1955: 17).

⁴ Fængselsnummeret var et fortløbende nummer, som de enkelte indsatte blev forsynet med ved indsættelsen. På tidspunktet for undersøgelsen blev der årligt indsat omkring 1000 arresthusfanger i Københavns fængsler. I undersøgelsesmånederne i 1952 udtog man til forsøgsgruppen de indsatte, hvis fængselsnumre endte på 0 eller 5, i undersøgelsesmånederne i 1953 1 eller 6.

⁵ Karen Berntsen, f. 1914, gennemførte undersøgelsen sammen med Karl O. Christiansen. Berntsen blev cand.psych. i 1948 med kriminologi som speciale, og havde allerede inden da medvirket ved forskellige kriminologiske undersøgelser foretaget på forvaringsanstalten i Herstedvester. Fra 1951-60 var hun psykolog ved Københavns fængsler, dvs. bl.a. i den periode, hvor hun gennemførte undersøgelsen sammen med Karl O. Christiansen. Efterfølgende blev Karen Berntsen i 1960 ansat på Ungdomsklinikken, der samme år var blevet oprettet i København, finansieret af Ford Foundation

1. Snarest efter hensættelsen til afsoning af en af undersøgelsen omfattet person tilvejebringes der af forsorgssekretærer, der knyttes til undersøgelsen, så udførlige oplysninger som muligt om den pågældendes personlige forhold. Oplysningerne tilvejebringes fra domsakter m. m., på grundlag af samtaler med fangen og om fornødent ved samtaler med eller indhentelse af oplysninger fra fangens pårørende. Over undersøgelsen udarbejdes en udførlig rapport.
2. Når den under 1 nævnte rapport foreligger, overgår undersøgelsen til den psykolog, der efter en gennemgang af rapporten og samtaler med fangen søger at supplere og uddybe de punkter, der antages at have psykologisk betydning. Psykologen søger på dette grundlag at danne sig et umiddelbart indtryk af fangens personlighed. Om resultatet af denne undersøgelse meddeler psykologen oplysning på den under 1 omhandlede rapport.
3. Om fornødent foretages der i de tilfælde, hvor psykologen anser det for påkrævet, en psykiatrisk vurdering af fangen. Resultatet heraf påføres ligeledes rapporten.
4. Når de under 1-3 omhandlede undersøgelser er tilendebragt, drøftes det tilvejebragte materiale i et møde, hvori fængselsinspektøren, psykiateren, psykologen, forsorgssekretærene og 2 repræsentanter for det oprettede udvalg deltager. Forinden mødet gøres alle deltagere bekendt med det foreliggende materiale. På mødet søges i det omfang, det er muligt, udfundet årsagerne til den enkelte fanges forbrydelse, samt hvilke forholdsregler der tidligere burde have været taget for at undgå, at den pågældende blev lovovertræder, hvorhos der søges skabt klarhed over den enkelte fanges behandlingsmæssige og forsorgsmæssige behov, idet man søger at nå til, hvilke behandlingsformer og forsorgsmæssige foranstaltninger der måtte være ønskelige for den enkelte, herunder også anbringelse i åben anstalt, selvom der ikke for tiden er hjemmel til at gennemføre sådanne behandlingsformer og forsorgsmæssige foranstaltninger. I rapporten gøres bemærkning om de synspunkter, der er fremkommet på mødet.
5. I det omfang, det findes hensigtsmæssigt og muligt inden for de givne rammer, søges der på det under 4 nævnte møde tillige opstillet en plan for

i USA som led i en større undersøgelse af ungdomskriminalitet, "FORD-undersøgelsen". I 1965 blev Ungdomsklinikken overtaget af Landsforeningen for Mentalhygiejne og autoriseret som rådgivningscenter for unge under Socialministeriet. I dette regi indledte Karen Berntsen et utraditionelt behandlingseksperiment med unge stofmisbrugere (der netop i denne periode udviklede sig til det nye 'store' ungdomsproblem. I 1976 blev klinikken omdannet til et rådgivningscenter under Københavns Kommunes social- og sundhedsforvaltning, og Karen Berntsen var leder heraf indtil hendes pensionering i 1984. Karen Berntsen døde i 2008.

den enkelte fanges behandling i fængslet og for de forsorgsmæssige foranstaltninger, der måtte være ønskelige. Bemærkning herom gøres i rapporten.

6. Den under punkt 5 nævnte plan søges gennemført under fangens ophold i fængslet, og i senere møder mellem de under punkt 4 nævnte personer og en eller flere af de personer, der deltager i behandlingen af fangen, drøftes de indvundne erfaringer. På grundlag heraf revideres om fornødent den oprindelige plan. Bemærkning herom gøres i rapporten. Anses det for ønskeligt, at fangen løslades forinden den endelige løsladelsesdato, afgives der indstilling herom til justitsministeriet, direktøren for fængselsvæsenet, således at der indstillingen tillige indeholdes forslag til de vilkår, der bør knyttes til løsladelsen. Med indstillingen sendes den udarbejdede rapport.

Straks ved undersøgelsens start blev der udarbejdet en plan for hvilke mere konkrete oplysninger, der skulle tilvejebringes om de enkelte indsatte. Denne plan var baseret på tidligere erfaringer fra en undersøgelse af statsfængselsfanger i Vridsløselille, en undersøgelse af psykopatforvarede i Herstedvester, en undersøgelse af de pådømte landssvigere samt en i 1950-51 påbegyndt undersøgelse af unge fanger i Vestre fængsel, hvori fire af medarbejderne i undersøgelsen havde deltaget. Sidstnævnte kan betragtes som en slags 'forprøve'. I alt skulle der indsamles oplysninger om 20 forhold, der her blot gengives i form af 'overskriften' ved de enkelte forhold. I instruksen var det nærmere specificeret, hvilke mere præcise oplysninger, der skulle indhentes vedrørende de enkelte 'overskrifter' (Berntsen & Christiansen ovf. cit.: 9-12):⁶

⁶ Det var et formål i sig selv med undersøgelsen at beskrive hvad det var for mennesker, der fik en relativ kort ubetinget frihedsstraf og som blev indsat herfor i et arresthus til afsoning. Detaljerne i den beskrivelse, der kom ud af det, skal ikke gengives her (se Berntsen & Christiansen 1955: 24-72, og Berntsen & Christiansen 1955: 38-39), men i hovedtræk drejede det sig om en ikke specielt ung gruppe. De fleste var dømt for at have begået mindre tyverier og/eller hæleri. 83 pct. havde tidligere afsonet en ubetinget frihedsstraf, og halvdelen en ubetinget frihedsstraf på fem måneder eller mere. Tæt ved hver tredje havde fem eller flere tidligere fængselsdomme bag sig. Over halvdelen var vokset op under problematiske familieforhold, og totalt havde to ud af tre haft en problematisk opvækst. Mere end hver tredje havde haft *alvorlige* tilpasningsvanskeligheder i skolen, og en lignende andel havde været under tilsyn af Børneværnet. Mere end hver anden havde haft *alvorlige* tilpasningsvanskeligheder i forbindelse med arbejde. Også alvorlige fysiske og psykiske sundhedsproblemer var fremtrædende for

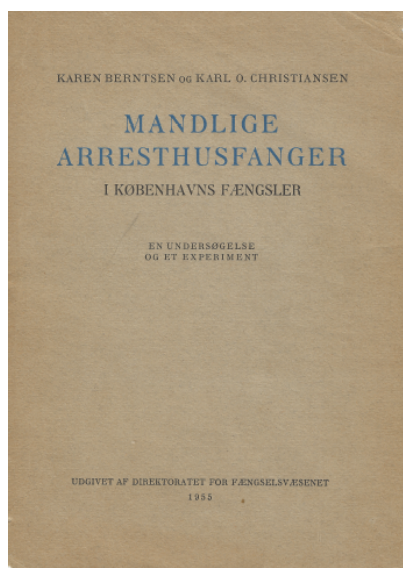
1. Nuværende kriminalitet.
2. Tidligere kriminalitet.
3. Forældre.
4. Søskende.
5. Opdragelse.
6. Skolegang.
7. Børneforsorg.
8. Uddannelse og erhverv.
9. Fagforeningsforhold.
10. Økonomiske forhold.
11. Militærtjeneste.
12. Ægteskabelige forhold og seksualliv.
13. Børn.
14. Bopæl og boligforhold.
15. Geografisk miljø.
16. Omgangskreds, fritid.
17. Stimulanser.
18. Sundhedstilstand
19. Sygekasseforhold.
20. Psykisk udvikling og personlighedstype.

I sit bud på risikofaktorer baserede forsøget i Københavns fængsler sig hovedsageligt på en grundlæggende kriminologisk teori, 'strain-teorien' eller 'belastnings-teorien': Kriminalitet er en reaktion på mangel på muligheder (kompetence/ressourcer) for at nå almindeligt anerkendte legitime mål i tilværelsen. Man kunne også kalde det for 'tilpasningsproblemer', og det er er hvad Berntsen & Christiansen gør: »Oftest vil kriminaliteten, der i sig selv må opfattes som et udtryk for mangelfuld tilpasning til samfundsforholdene, tillige være symptom på tilpasningsproblemer, der strækker sig videre, går dybere og har været af længere varighed. Således kan kriminaliteten være en

en stor del af de indsatte. Hver fjerde havde mindst en gang været udsat for en alvorlig ulykke. 48 af de 126, man undersøgte (forsøgsgruppen), var alkoholpåvirket, da de begik deres kriminalitet, og for 38 af disse var alkoholen sandsynligvis en medvirkende årsag til, at kriminaliteten blev begået. 63, dvs. præcis halvdelen af de undersøgte, var enten alkoholikere eller havde et vanemæssigt meget stort forbrug af alkohol, hvortil kom en gruppe der tidligere havde været det: »In this case-material, alcohol is the crime factor that is most forcefully and clearly apparent.« (Berntsen & Christiansen 1965: 39).

mere eller mindre direkte følge af tilpasningsproblemer i barndommen, i de erhvervsmæssige eller ægteskabelige forhold, som måske i mange år har været utilfredsstillende. Eller kriminaliteten kan være et ledsagefænomen til en social deroute eller til et længerevarende spiritus- eller medicinmisbrug, hvor det kan være umuligt at afgøre, hvad der er årsag, og hvad der er virkning.« (Berntsen & Christiansen ovf. cit.: 93). Berntsen & Christiansen åbner op for, at det sommetider kan have været andet end 'tilpasningsproblemer' – måske eksempelvis en pludselig opstået fristelse, 'opportunitet' – der kan have været årsagen: »Det hænder imidlertid også – om end sjældnere – at kriminaliteten forekommer som et relativt isoleret fænomen i en i andre henseender stort set veltilpasset tilværelse.« (Berntsen & Christiansen ovf. cit.: 93).

Opstilling 1. Karen Berntsens og Karl O. Christiansens redegørelsen vedrørende undersøgelsen af mandlige arresthusfanger i Københavns fængsler 1952/53 – en dansk klassiker vedrørende kriminalprævention.

Med denne teori som det bærende element mener Berntsen og Christiansen, at resocialiseringsarbejdet i et fængsel bør have et tredobbelt formål. For det første må det forsøge at hindre, modvirke eller eliminere de forhold i lovovertræderens miljø og personlighed, der må antages at have været af betydning som medvirkende årsager til den hidtidige kriminelle løbebane. For det andet må det forsøge at understøtte de eventuelle gunstige virkninger af domfældelse og strafafsoning, fx at en person med alkoholproblemer er tørlagt i en periode. For det tredje må det afbøde de eventuelle direkte skadelige virkninger af domfældelse og strafafsoning, fx tab af arbejde.

Hovedformålet må være at mindske tilbagefald til ny kriminalitet, recidiv, men Berntsen & Christiansen fremhæver også et bredere formål med resocialiseringsarbejdet, nemlig at de indsatte efter løsla-

delsen kan komme til at leve et mere tåleligt liv for dem selv og deres omgivelser.

Stadig ifølge Berntsen & Christiansen må *resocialiseringsmulighederne* vurderes på grundlag af et skøn over følgende fem faktorer (Berntsen & Christiansen ovf. cit.: 95):

- 1) Kriminalitetsfaktorerne (eller med nutidens sprog, risikofaktorerne): Hvilke, og er det overhovedet nogen, man kan gøre noget ved (med nutidens sprog: dynamiske risikofaktorer)?
- 2) De behandlingsmidler, der er til rådighed: Hvad har man af ressourcer i form af personer, penge, tid, kontakter osv. for at gøre noget ved kriminalitetsfaktorerne?
- 3) De muligheder og belastninger som selve afsoningen giver, jf. ovenfor.
- 4) Recidivsandsynligheden: Hvis denne er lav, er der ikke grund til at gøre så meget. Det kan koste uforholdsmæssigt store ressourcer at forsøge at gøre en lav recidivrisiko endnu lavere, og fordi personen i realiteten allerede er 'resocialiseret', kan man komme til at gøre mere skade end gavn ved at behandle ham eller hende, som om det ikke er tilfældet. Det kan mindske personens tro på egen evne til at klare sig og i forbindelse hermed kan det opleves som stigmatisering med hvad heraf kan følge. Generelt er der næppe nogen direkte sammenhæng mellem recidivsandsynlighed og de behandlingsmæssige ressourcer mv., der skal til: "Man ser ikke helt sjældent, at det kun er en forholdsvis ubetydelig hjælp, der skal til for, at en ellers stor recidivsandsynlighed kan formindskes væsentligt." (Berntsen & Christiansen ovf. cit.: 94).
- 5) Fangens eget subjektivt betingede behov for behandling, det vi i nutidsprog vil kalde for behandlingsmotivation eller ændringsparathed.

Udredningen af de enkelte indsatte forhold bestod også i, at der blev blevet udregnet en estimeret recidivsandsynlighed, fra 0 til 100 pct. Dette har, jf. ovenstående, været anset for vigtigt for at komme med et endeligt bud på resocialiseringsmulighederne. Med nogle vilkårligt valgte grænser er de indsatte herefter blevet inddelt i tre grupper, en gruppe med lav recidivsandsynlighed (< 26 pct.), en gruppe med middel recidivsandsynlighed (26 til 49 pct.) og en gruppe med høj recidivsandsynlighed (> 49 pct.).⁷

⁷ For de nærmere detaljer og fremgangsmåder vedrørende beregning af recidivsandsynlighed henvises til Berntsen & Christiansen ovf. cit.: især s. 73-89. 12 af de 126

På baggrund af recidiv sandsynlighederne og de fire andre nævnte forhold klassificerede man de indsatte i følgende fire hovedgrupper som svar på spørgsmålet: »Hvordan må man vurdere resocialiseringsmulighederne for X, der er idømt en kort frihedsstraf af den og den længde og indsat til afsoning af straffen i Københavns fængsler?« (Berntsen & Christiansen ovf. cit.: 96):

- I. Omfattede personer, hvor der hverken objektivt eller subjektivt synes at være grund til at udføre resocialiseringsarbejde. Denne gruppe talte 18 indsatte (14 pct.).
- II. Omfattede personer, hvor et resocialiseringsarbejde blev anset for nødvendigt og gennemførligt. Denne gruppe talte 51 indsatte (40 pct.).
- III. Omfattede personer, hvor et resocialiseringsarbejde blev anset for nødvendigt, men ikke skønnedes gennemførligt. Denne gruppe talte 35 indsatte (28 pct.).
- IV. Omfattede personer, hvor det ikke viste sig muligt klart at henføre dem til nogen af de tre andre grupper. Denne gruppe talte 22 indsatte (18 pct.).

I det praktiske resocialiseringsarbejde var det ikke blot indsatte i gruppe I, man viste tilbageholdenhed over for, men også indsatte i gruppe III (samt formentlig enkelte i gruppe IV). Allerede i forbindelse med udredningsarbejdet gjorde man samtalerne kortere og færre, anvendte færre psykologiske tests osv., når man blev klar over, at man havde med en indsat at gøre, som givetvis havde resocialiseringsbehov, men hvor det ikke ville være muligt – med de til rådighed værende midler – at hjælpe, jf. bl.a.: »Når der var grund til at tro, at man ikke kunne yde en effektiv hjælp med de midler, der stod til rådighed, var man meget forsigtig med at drage den pågældendes problemer for stærkt frem i lyset.« (Berntsen & Christiansen ovf. cit.: 19).

Dette betyder ikke, at der ikke er blevet gjort noget for og med indsatte i grupperne I, III og IV, men her mere det rutinemæssige,

indsatte i forsøgsgruppen, 9 pct., blev vurderet til at have lav recidivrisiko; 45 af de 126, 36 pct. til at have middel recidivrisiko, mens de resterende, 69 af de 126, 55 pct. vurderes til at have høj recidivrisiko. Recidivestimatet var ikke et subjektivt skøn, men baseret på tidligere konkret undersøgelser af recidiv og recidivfaktorer.

som man 'altid' gør, og ofte mere med sigte på omsorg end forsorg, mens hovedvægten i det mulige intensiverede resocialiseringsarbejde blev lagt i gruppe II, hvor de indsatte, der var placeret der, havde det tilfælles, at deres recidivsandsynlighed ikke var helt ringe; at de typisk havde 'tilpasningsproblemer' af en karakter som det ville være vanskeligt for dem at løse på egen hånd, ofte fremkaldt af selve indsættelsen i et fængsel og afsoningen af denne straf; at man vurderede at man havde midlerne til at løse disse problemer, og at den indsatte var motiveret for at det nødvendige blev gjort. Det følgende giver et billede af, hvad det var man faktisk gjorde, og de umiddelbare resultater heraf, især (hvor det er oplyst) med hensyn til gruppe II. Af dette billede kan man også indirekte se, at man ikke altid lykkedes med de tiltag, der ellers umiddelbart var blevet vurderet som 'gennemførlige'.

Fremskaffelse af arbejde: Af de indsatte i gruppe II havde kun ca. en tredjedel arbejde, men det lykkedes at finde beskæftigelse til yderligere godt halvdelen (i alt 54). Fremskaffelse af arbejde blev besværet af en isvinter i 1952/53, som kraftigt øgede arbejdsløsheden i det danske samfund som sådant.

Fagforeningsforhold: Disse ordnede man for i alt 32 af de indsatte.

Fremskaffelse af logi: 93 af de undersøgte indsatte havde bopæl ved løsladelsen. Syv ønskede ikke hjælp, to blev overflyttet til statsfængsel. De resterende 24 lykkedes det at skaffe logi, 15 fik man værelse til og ni blev anbragt på herberger eller Kofoeds træningsskole.

Økonomisk hjælp og beklædning: Halvdelen af de indsatte i gruppe II fik særlig økonomisk hjælp. Langt de fleste af de indsatte, der fik relativt store beløb, tilhørte gruppe II (otte ud af 11). 30 fik hjælp til beklædning.

Sygekasseforhold: Disse ordnede for i alt 15 af de indsatte.

Løsladelsesmåden: I alt 16 af de indsatte blev betinget benådet, ofte betinget af en antabuskur.

Kontakt med pårørende: I knapt halvdelen af tilfældene har man haft kontakt med de pårørende en eller flere gange (58 af 126), hyppigt ved besøg i hjemmet. Dette skal bl.a. ses i lys af, at 9 ingen pårørende havde, 14 havde pårørende uden for geografisk rækkevidde, og 35 frabad sig direkte at man satte sig i forbindelse med familien.

Andet forsorgsarbejde: Foruden de nævnte 32 kontakter til fagforeninger og 15 til sygekasserne, havde man for 22 indsatte kontakt til socialkontor/socialdirektorat, for 15 til rodekontor/skattedirektorat, for 15 til Justitsministeriet/politiet og for 60 til andre offentlige myndigheder (mødrehjælpen, børnehaver, banker, belysningsvæsenet osv. osv.). For hver enkelt indsat er der typisk sket adskillelige henvendelser.⁸ For 60 af de indsatte havde man kontakt til private kreditorer.

En vigtigt element i forsøget i Københavns fængsler var et tilbud til de indsatte i forsøgsgruppen om at fortsætte resocialiseringsarbejdet efter løsladelsen og efter den formelle afslutning af forsøget ultimo juni 1953. Et betydeligt antal af de indsatte benyttede sig af denne mulighed, en del af dem i flere år efter løsladelsen. Den første af de 126 i forsøgsgruppen blev løsladt den 8. maj 1953, og den sidste den 30. juli 1953. I alt var det 65 ud af de 126 (52 pct.), man havde kontakt med efter løsladelsen, heraf 24 hvor kontakten stadig var til stede, da man 1. maj 1954 afsluttede selve redegørelsen for undersøgelsen.⁹ Af

⁸ Eftersom alkoholmisbrug fandtes at være den enkeltstående mest fremtrædende 'kriminalitetsårsag' i forsøgsgruppen, viede man under og efter forsøget mulighederne for alkoholbehandling særlig opmærksomhed. 12 af de 126 i forsøgsgruppen påbegyndte en antabusbehandling i forbindelse med forsøget. Efter i detaljer at have gennemgået, hvordan dette udviklede sig mht. alkoholforbrug og recidiv, konkluderede man: "Alt i alt synes resultatet af antabusbehandlingen at måtte betegnes som tilfredsstillende; kun i 2-3 tilfælde synes den at have været uden større værdi." (Berntsen & Christiansen 1955: 147).

⁹ I gruppe II havde man forbindelse med 69 pct. efter løsladelsen. I gruppe I var det 50 pct., i gruppe III 43 pct. og i gruppe IV 28 pct. Blandt dem, man havde forbin-

de 61, man ikke havde nogen forbindelse med efterløsladelsen, skyldtes det i nogle tilfælde bortrejse til udlandet o.lign. En del havde tilkendegivet ved løsladelsen, at de ikke ønskede forbindelsen med undersøgelsens medarbejdere opretholdt, og der var også en del, hvor det skønnedes overflødig at bevare kontakten. Væsentligt er det, at der også var en gruppe, man gerne villet have bevaret kontakten med, og som også selv ønskede det, men hvor man på grund af det store arbejde med undersøgelsen og forsorgsvirksomheden i øvrigt ikke kunne ofre den nødvendige tid. Ressourcerne viste sig altså ikke at række til at gøre alt det, *også* efter løsladelsen, som man havde ment både var hensigtsmæssigt, gennemførligt og ønsket.¹⁰

Hvordan gik det så? Det var til brug for denne vurdering, at man ved lodtrækning fik etableret en kontrolgruppe, som ikke har været genstand for særlig udredelse og resocialiseringstiltag. Man var meget opmærksom på også i kontrolgruppen at undgå eventuelle placebo effekter, hvorfor man om dem kun indsamlede dokumentarisk materiale. Man forestillede sig, at blot selve de grundlæggende samtaler med forsorgspersonale mv., og det at blive viet særlig opmærksom-

delse med, var der tillige relativt flest i gruppe II, hvor forbindelsen var hyppig/regelmæssig.

¹⁰ Selve det team, der var dannet i forbindelse med forsøget, og som skulle tage sig af de 126 indsatte blev opløst i og med undersøgelsens formelle afslutning, dvs. ved udgangen af juni 1953. Herefter fratrådte et par af medarbejderne i dette team, og de øvrige fik andre opgaver. Det betød, at de ikke længere havde mulighed for at gøre et aktivt arbejde for at bevare forbindelsen til de løsladte, og det var kun hvor disse selv tog initiativet til at fortsætte eller genoptage forbindelsen, at det nødvendige arbejde blev gjort: "Dette kan naturligvis ikke ud fra de synspunkter, der her er gjort gældende, betragtes som noget tilfredsstillende resocialiseringsarbejde. Det er et forhold, som kan få afgørende indflydelse på arbejdets resultater, og ved en fremtidig vurdering af recidivet må der tages hensyn hertil." (Berntsen & Christiansen *ovf. cit.*: 140). Generelt skriver Berntsen & Christiansen om det præsterede forsorgsarbejde mv.: »The treatment and welfare work made great demands on the members of the project. But the work did not by any means reach the extent or achieve the intensity which was necessary to ensure the entire success of the experiment. For economic reasons the material was limited to 126 prisoners in each group, and the lack of funds also seriously restricted the work of resocialisation, particularly about the time when the team was dissolved and in the first period after release of the prisoners of the experimental group.« (Berntsen & Christiansen 1965: 43).

hed – jf. de berømte arbejds sociologiske forsøg i Hawthorne i USA, som man var bekendt med – eventuelt kunne gøre en forskel.¹¹ Omkostningerne ved dette er selvfølgelig, at der foreligger langt færre oplysninger om de indsatte i kontrolgruppen, og eksempelvis ikke information nok til at indplacere dem efter resocialiseringsmulighed i resocialiseringskategorier (I-IV).

På tidspunktet for redegørelsens afslutning havde første løsladte været på fri fod i knap 2 år, den sidst løsladte i ca. 9 måneder. Den gennemsnitlige tid, der var hengået siden løsladelsen, var 16 måneder. 'Observationstiden' er den samme for kontrolgruppen som for forsøgsgruppen.

Selv om man trækker lod og bruger 'plat-eller-krone' princippet, så faldet det ikke altid helt lige ud. Slår man 'plat-eller-krone' 252 gange, får man typisk nok i nærheden af 126 plat og 126 krone, men ofte kun i nærheden. Derfor bør man altid, også i randomiserede for-

¹¹ De arbejds sociologiske forsøg, Hawthorne-studierne, blev udført på Western Electric's fabrikker i Hawthorne ved Chicago i USA i perioden fra 1927 til 1932. Formålet med undersøgelseerne var at forsøge at finde sammenhænge mellem ændringer i det fysiske miljø såsom af lys, støj, temperatur mv. og produktivitet. Eksempelvis varierede man lysstyrken for nogle grupper af arbejdere, mens det ikke var tilfældet for andre (kontrolgrupper). Når lysstyrken øgedes, så øgedes – som man havde forventet det – produktiviteten, men produktiviteten steg også, når man sænkede lysstyrken! Endvidere steg produktiviteten også i kontrolgrupperne. Uanset hvilke ændringer, man foretog sig – eller i kontrolgrupperne, ikke foretog sig – så steg produktiviteten. Sociologen Elton Mayo fortolkede dette som et udtryk for, ikke de fysiske ændringer, men at man oplevede sig som noget ganske særligt ved at være udvalgt (som forsøgsgruppe eller kontrolgruppe): Man fik opmærksomhed. Der var nogen, der interesserede sig for ens behov. 'Hawthorne-effekten,' som denne effekt er blevet kaldt, har siden hen dannet grundlag for en hel ledelsesfilosofi, kaldet 'Human Relations skolen', hvor filosofien er, at det vigtigste for en leder er at fokusere på de mennesker, der ledes, og deres behov. I forskningsverdenen repræsenterer 'Hawthorne-effekten' et under visse omstændigheder alvorligt metodisk problem, i to henseender. For det første fordi det kan være vanskeligt at afgøre, hvorvidt en effekt konstateret som følge af et eller andet tiltag, skyldes selve det konkrete tiltag, eller 'blot' at der er blevet foretaget noget over for nogle mennesker. For det andet kan en effekt bero på, at der er blevet forsket i tiltaget og dets virkninger, og at effekten derfor måske hverken beror på selve tiltagets karakter eller at der er blevet foretaget et tiltag, men på selve forskningen. Det kan være den interesse mv., som forskernes interviews, deltagerobservationer, observationer osv. signalerer og giver, der er årsag til den opnåede effekt.

søg som forsøget i Københavns fængsler, se på og så vidt muligt måle sig frem til eventuelle relevante forskelle mellem forsøgs- og kontrolgruppe inden selve forsøget sættes i gang. Dette gjorde man da også i forsøget i Københavns fængsler, og man fandt her bl.a. frem til, at kontrolgruppen gennemgående var noget mere kriminelt belastede, da de blev indsat, end forsøgsgruppen. Tidligere (og mange senere) undersøgelser har vist, at graden af kriminel belastning har stor betydning for recidiv. Jo større kriminel belastning, desto større recidiv-sandsynlighed. Det betyder, at vi – alt andet lige – skulle forvente et noget højere recidiv i kontrolgruppen end i forsøgsgruppen.¹²

Dette viste sig imidlertid ikke at være tilfældet, da man tjekkede efter i kriminalregisteret, efter at de indsatte havde været løsladt i gennemsnitlig 16 måneder. Tværtimod. 19 pct. i forsøgsgruppen var blevet idømt ny ubetinget fængselsstraf eller anden ubetinget frihedsstraf, mens det i kontrolgruppen var 26 pct.: »Forskellen er dog ikke signifikant; men hvis udviklingen i de to grupper fortsætter, som den er begyndt, vil man efter en observationsperiode på 3-5 år kunne påvise en signifikant forskel på de to grupper. Dette må da antages at være et resultat af det resocialiseringsarbejde, der er gjort for hovedmaterialets fanger. Ved denne vurdering må dog endnu visse forhold tages i betragtning.« (Berntsen & Christiansen ovf. cit.: 142). Man hæfter sig ved, at der blandt de recidiverende 24 personer i forsøgsgruppen, kun er 5 man har haft kontakt med efter løsladelsen (21 pct.), og blandt de få, man har haft kontakt med, har kontakten typisk ikke været regelmæssig. Endvidere er kontakten med 2 af de 5 tilfælde med kontakt først etableret under eller efter den med recidivet følgende nye straf. Blandt de ikke-recidiverende havde man haft kontakt med 59 pct., og med en ret stor gruppe heraf regelmæssig kontakt.

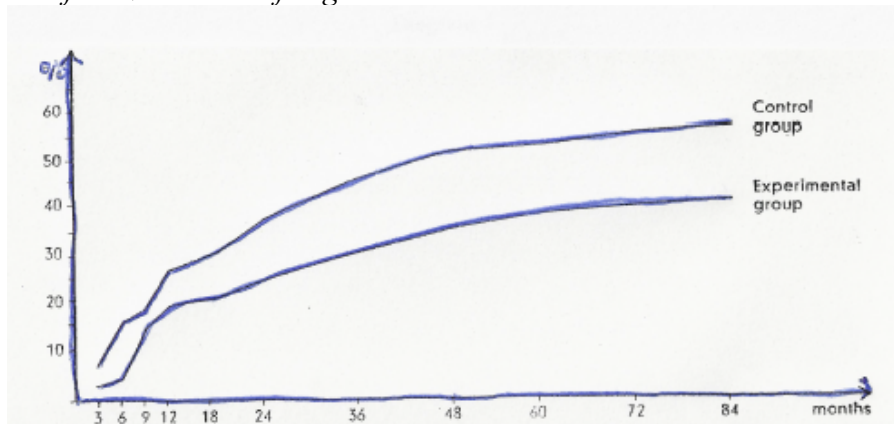
Selv om eventuelt tilbagefald til ny kriminalitet ofte sker relativt hurtigt, så er en observationsperiode på gennemsnitlig 16 måneder meget kort. I den officielle danske kriminalstatistik anvendes typisk

¹² Samlet set var den estimerede forventede recidivprocent i forsøgsgruppen 51 og i kontrolgruppen 49 (over en 4-års periode). 55 pct. i forsøgsgruppen havde en estimeret forventet recidivprocent på 50 eller derover, 50 pct. i kontrolgruppen (Berntsen & Christiansen 1965: 40).

en observationsperiode på 2 år. Jo længere observationsperiode, desto mere interessant, dels fordi mere af det eventuelle recidiv opfanges, og dels fordi det så bliver muligt at sondre mellem korttids- og langtidseffekter.

I 1960 foretog man en ny opgørelse over, hvordan det var gået med de 2 X 126 indsatte i Københavns fængsler. Nu var det 7-8 år efter, at de indsatte var blevet løsladt, og dermed, for recidivstudier at være, en usædvanlig lang observationsperiode.

Opstilling 2. Kumuleret 'dødelighedskurve' med hensyn til kriminelt recidiv i forsøgs- og kontrolgruppen (hhv. 126 og 126 indsatte løsladt fra Københavns fængsler i 1952/53.*

* Kriminelt recidiv er her defineret ved, om man en eller flere gange efter løsladelsen har fået dom til fængsel for overtrædelse af straffeloven.

Kilde: Berntsen & Christiansen 1955: 46.

I opstilling 2 kan man se, hvor stor en procentdel af henholdsvis forsøgs- og kontrolgruppen, der på et givet tidspunkt i op til 84 måneder (syv år) efter løsladelsen en eller flere gange havde fået en fængselsdom for overtrædelse af straffeloven, en såkaldt 'dødelighedskurve'.¹³

¹³ Betegnelsen 'dødelighedskurve' kommer fra den tilsvarende anvendelse inden for sundhedsvidenskaberne, hvor man f.eks. undersøger indvirkningen af en bestemt medicin på patienternes dødelighed. Afhængig af, hvilken vinkel man ser problematikken ud fra, bruges også – og oftere – betegnelsen 'overlevelseskurve'. Her finder vi det

Allerede i månederne umiddelbart efter løsladelsen kan man registrere en forskel i tilbagefaldet. Efter 3 måneder var der 3 pct. i forsøgsgruppen og 7 pct. i kontrolgruppen, der havde fået en ny dom. Det næste halve år følges kurverne ad, men hen mod slutningen af det første år uddybes forskellene. Efter 1 år er der 19 pct., der er faldet tilbage i forsøgsgruppen og 27 pct. i kontrolgruppen. Uddybningen fortsætter de næste tre år, og efter fire år er tilbagefaldet i forsøgsgruppen 36 pct. og i kontrolgruppen 53 pct.¹⁴ Herefter flader begge kurver ud, og forskellen uddybes ikke yderligere. Efter 84 måneder er der 41 pct. i forsøgsgruppen, der mindst én gang har fået en fængselsdom efter løsladelsen, mens det i kontrolgruppen er 58 pct., jf. også de mere præcise tal og procenter i opstilling 3. Forskellen er statistisk signifikant.¹⁵ Der var også tegn på, at den kriminalitet, der blev begået af recidivisterne, var af relativt større alvorlighedsgrad, end den kriminalitet, der blev begået af recidivisterne i forsøgsgruppen, men denne forskel var ikke statistisk signifikant.

mest naturligt at anvende betegnelsen 'dødelighedskurve', fordi kurven viser, hvor mange der er 'faldet væk' (til recidiv) på et givet tidspunkt.

¹⁴ Efter to år var tilbagefaldet i forsøgsgruppen 25 pct. og 38 pct. i kontrolgruppen. Fra og med dette tidspunkt er forskellen i recidiv mellem de to grupper statistisk signifikant (Berntsen & Christiansen 1965: 46).

¹⁵ Man kan diskutere, hvordan recidiv skal afgrænses. Mens alle oprindeligt var dømt for overtrædelse af straffeloven, så er de eventuelle efterfølgende domme, der er registreret, domme for overtrædelse af straffeloven og/eller en af flere særlove, såsom eksempelvis færdselsloven. Når man primært i gengivelsen af resultaterne alene ser på de alvorligste straffe, *fængselsdommene*, for overtrædelse af straffeloven, begrundes dette for det første med, at det var en sådan dom, man oprindeligt var blevet idømt. Argumentet er vel, at hvis man efterfølgende har fået en mildere dom, så må kriminaliteten have været mindre alvorlig, således at man kan hævde, at man er blevet 'lidt' resocialiseret. For det andet, og i forlængelse heraf, angives det, at praktisk talt alle bøde- og hæftedomme vedrørte overtrædelser af færdselsloven, spirituskørsel, overtrædelser af politivedtægten, ulovlig gambling o.lign., altså særlovsovertrædelser. Det tilføjes, at også hvis man inkluderer bøde- og hæftedommene som recidiv, så er forskellen stadig statistisk signifikant mellem forsøgs- og kontrolgruppen (Berntsen & Christiansen 1965: 45).

Opstilling 3. Forsøget i Københavns fængsler: Procent tilbagefald til ny kriminalitet (domme) i en periode på 7-8 år efter løsladelsen i 1952-53, i forsøgs- og kontrolgruppen.

	Forsøgsgruppe	Kontrolgruppe
A. Ingen efterfølg. dom	41,3	31,7
B. Bøde/hæfte	17,5	10,3
C. Fængsel	36,5	52,4
D. Særlige frihedsstraffe	4,8	5,6
I ALT pct.	100,1	100,0
n =	126	126

Andel C+D i forhold til total: $U = 2,76$, $p < 0,01^{**}$.

Kilde: Berntsen & Christiansen 1965: 45.

Effektens størrelse kan vurderes og udtrykkes på forskellig måde. Man kan sige, at tilbagefaldet er reduceret med 29 pct. ($((58-41)/58) \times 100$). Man kan også hæfte sig ved den blotte procentforskel, 17, som et udtryk for effekten. Man kan sige, at behandlingen i forsøgsgruppen har hjulpet/virket for 17 ud af 100. Den har ikke hjulpet på de 41, og de resterende 42 ville alligevel have klaret sig. Inden for sundhedsvidenskaberne bruger man ofte begrebet TNT = Treatments Needed to Treat: Hvor mange syge skal man behandle med en bestemt form for behandling, for at 1 bliver rask som en direkte følge af denne behandling? TNT er ved forsøget i Københavns Fængsler 6.¹⁶

Det er overraskende og ikke umiddelbart forklarligt, at effekten synes at være størst i det andet og tredje år efter løsladelsen, dvs. efter at næsten alle i forsøgsgruppen ikke længere havde kontakt med forsøget/fængslet. Det billede, man oftest ser, er, at effekten er størst lige efter en eller anden for behandling, og derefter mindskes – og ikke sjældent mindskes så meget, så der 'kun' bliver tale om en korttidseffekt.

¹⁶ Tilsvarende bruger man begrebet TNH = Treatments Needed to Hurt med henblik på at belyse forekomsten af uønskede bi- og skadevirkninger af en behandling. Dette vender vi tilbage til længere fremme.

Ud fra de indsattes tidligere kriminalitet opdelte man dem i tre grupper: førstegangskriminelle, intermitterende kriminelle (som var dømt flere gange, men med lange kriminalitetsfrie perioder mellem hver dom) og kronisk kriminelle (med mange, og tæt efter hinanden følgende domme). Ikke uventet viste recidivet til ny fængselsdom at være størst for de kronisk kriminelle, mindre for de intermitterende og mindst for de førstegangskriminelle, jf. opstilling 4.

Opstilling 4. Forsøget i Københavns fængsler: Procent tilbagefald til ny kriminalitet (domme) i en periode på 7-8 år efter løsladelsen i 1952-53, i forsøgs- og kontrolgruppen, i forhold til kriminalitet begået før indsættelsen.

Tidligere kriminalitet: ¹⁷	Forsøgsgruppe (n/N)	Kontrolgruppe (n/N)
A. Førstegangskriminelle	25 (2/8)	0 (0/6)
B. Intermitterende krim.	39 (38/97)	51 (37/73)
C. Kroniske kriminelle	57 (12/21)	77 (36/47)
ALLE pct. n =	41 126	58 126

U = 3,06, p < 0,01**. Hvis A+B i forhold til C: U = 1,66, p < 0,10. Hvis B i forhold til C: U = 1,89, p < 0,06.

Kilde: Berntsen & Christiansen 1965: 49.

Der var meget få førstegangskriminelle blandt de indsatte, så tallene her er meget usikre, men det interessante er, at effekten viser sig at være størst for de kronisk kriminelle. Her er procentforskellen 20 (TNT = 5), mens den for de førstegangskriminelle og de intermitterende kriminelle under ét er 9 (TNT = 11). Forskellen mellem disse to grupper angives dog til ikke at være statistisk signifikant, jf. opstillingen ('p < 0,10'). Man kunne forestille sig, at det ville være nemmest at hjælpe og opnå en effekt hos de mindst belastede og dem med

¹⁷ Førstegangskriminelle er personer, for hvem den aktuelle dom ved indsættelsen i Københavns fængsler i 1952/53 var den først i deres liv. Intermitterende kriminelle er personer, der har flere domme bag sig, men hvor der er hengået relativ lang tid mellem de enkelte domme. Kroniske kriminelle er personer, der har flere domme bag sig, og hvor disse domme tidsmæssigt ligger tæt efter hinanden.

færre problemer, men tendensen her går altså i modsat retning. Det er en mulig vigtig erkendelse, som også kendes fra andre sociale behandlings- og forebyggelsestiltag. F.eks. har en undersøgelse vist, at muligheden for udgang under et fængselsophold ikke gør nogen forskel for de mindst belastede indsatte, men reducerer recidivet blandt de mest belastede.

Christiansen og Berntsen hæfter sig selv ved, at der for de første-gangskriminelle er flere, der er recidiveret i forsøgsgruppen end i kontrolgruppen: »However, it should be noted that the class of *first offenders* shows a higher frequency of recidivism in the E-group than in the C-group. The numbers are admittedly small, ...« (Berntsen & Christiansen 1965: 49). Tallene er meget små, og forskellen er langt fra statistisk signifikant. Ikke desto mindre antydes her muligheden for, at der er nogen, der snarere er blevet skadet end hjulpet af forsøget, og at det er blandt dem, der var mindst kriminelle og havde færrest tilpasningsproblemer mv. som udgangspunkt. Det kan være på grund af den stempling, der indirekte ligger i behandling. Ved at behandle nogen meddeler man jo også indirekte dem, man behandler, at man betragter dem som om, at de er syge; i det her tilfælde kriminelle. Det kan smitte af på deres selvopfattelse. En anden mulighed er, at det kan virke forstørrende på, hvad de behandlede forestiller sig, der skal til for at komme ud af deres sygdom. Det ville her have været interessant med nogle interviews mv. med specielt de to i forsøgsgruppen, der recidiverede. Faktisk angiver Berntsen & Christiansen, at den samlede plan for at følge, hvordan det var gået de 2 X 126 indsatte havde to sider. For det første en kortlægning af eventuelt recidiv baseret på foreliggende registre mv., og for det andet »...fairly detailed interviews with a wide selection of prisoners in the experimental group. The following part of the report is mainly based on the general investigation of recidivism.« (Berntsen & Christiansen 1965: 44). Man må formode, at disse interviews *er* blevet foretaget, men der er ikke noget steds fundet noget nærmere om, hvor mange der blev interviewet mv., endsige noget om hvad der kom ud af disse interviews.

Opstilling 5. Forsøget i Københavns fængsler: Procent tilbagefald til ny kriminalitet (domme) i en periode på 7-8 år efter løsladelsen i 1952-53, i forsøgs- og kontrolgruppen, i forhold til den estimerede sandsynlighed for recidiv.

Estimeret sandsynlighed for recidiv:	Forsøgsgruppe (n/N)	Kontrolgruppe (n/N)
A. Estimeret < 26 %	25 (3/12)	29 (6/21)
B. Estimeret 26-49%	38 (17/45)	45 (19/42)
C. Estimeret > 49%	46 (32/69)	72 (48/63)
I ALT pct. n =	41 126	58 126

U = 2,60, p < 0,01**.

Kilde: Berntsen & Christiansen 1965: 51.

En opgørelse baseret på, hvor mange tidligere ubetingede fængselsstraffe de havde afsonet, viste lidt samme tendens til, at der i hvert fald ikke havde været nogen gunstig effekt for de mindst belastede. Der var således kun en lille, og ikke statistisk signifikant forskel i recidiv for dem, hvor indsættelsen i 1952/53 var deres første (29 pct. i forsøgsgruppen, 31 pct. i kontrolgruppen). Opdelt på denne måde fremkommer tillige en anden interessant og måske principielt vigtig tendens. Blandt de *allermest* belastede, målt ved at man havde fire eller flere tidligere fængselsafsoninger bag sig, var forskellen heller ikke særligt stor og heller ikke statistisk signifikant (53 pct. recidiv i forsøgsgruppen og 62 i kontrolgruppen). Formentlig har der blandt denne gruppe af indsatte været relativt mange, der slet ikke har ønsket at deltage i eller modtage behandlingen, hvor der følgelig heller ikke er sket så forfærdelig meget. Det er et lidt tyndt grundlag at konkludere det på, men lad os alligevel driste os til at mene, at dette viser nødvendigheden af ikke blot at have behandlingsprogrammer, men også behandlingsmotiverende programmer. Når man taler om, at nogen er 'uden for pædagogisk rækkevidde' kan der jo heri ligge, at de foreliggende tilpasningsproblemer er uløselige i forhold til de ressourcer og den viden man har, men også at man ikke kan få lov til at hjælpe dem, der *kan* hjælpes.

Opstilling 5 viser, hvordan recidivet har udviklet sig i forhold til de recidivprognoser, der blev beregnet og angivet for hver enkelt under indsættelsen. Som tendens viser udviklingen, at man har ramt rigtigt. For alle de 252 indsatte under ét var det faktiske recidiv 27 pct. i den gruppe, man vurderede til at have det relativt laveste recidiv, 41 pct. i mellemgruppen og 61 pct. i den gruppe, man vurderede til at have den relativt største recidivrisiko. Igen kan man se, at der ikke er nogen – statistisk signifikant – forskel for de indsatte, der som udgangspunkt havde den laveste risiko, men til forskel fra de tidligere nævnte tendenser, finder vi her den største forskel for de indsatte, man som udgangspunkt vurderede til at have den højeste recidivsandsynlighed. Det kunne synes at stride mod hinanden, men forklaringen kan bl.a. være, at recidivsandsynlighed ikke alene er baseret på 'belastethed' o.lign., men f.eks. også på alder. Jo yngre alder ved indsættelse, desto større recidivsandsynlighed.¹⁸ Det kan være, at de yngre er mere 'plastiske' og/eller forandringsmotiverede, og faktisk vises det separat, at effekten er større for yngre end ældre.¹⁹

Dette er ikke noget bevis for, men modsiger i hvert fald ikke nytten af, at anvende recidivprognoser som grundlag for hvor behandlingsressourcer mv. især skal anvendes – og ikke anvendes. Jo større recidivsandsynlighed, desto større effektmulighed.

Som tidligere nævnt var det desværre ikke muligt at få indplaceret de indsatte i kontrolgruppen i de fire kategorier af resocialiseringsmuligheder, der blev opstillet. Derfor er det alene recidivet i forhold til disse fire kategorier for forsøgsgruppen, der er gengivet i opstilling 6. Som forventet viste recidivet sig at være størst i kategori III (68 pct.), lavere i kategori II (44 pct.), endnu lavere i kategori IV (23 pct.) og lavest i kategori I, hvor kun 1 ud af 18 (6 pct.) recidiverede: »As far as it goes, the follow-up investigation has proved that the classificati-

¹⁸ For kontrolgruppen var recidivet for dem, der var under 30 år ved indsættelsen, 80 pct., for de 30-39-årige 51 pct., og for de, der var 40 år eller ældre ved indsættelsen, 37 pct.

¹⁹ For de indsatte, der var under 40 år ved indsættelsen i 1952/53, var recidivet i forsøgsgruppen 45 pct. og i kontrolgruppen 65 pct. For de indsatte på 40 år og derover var de tilsvarende procenter 29 og 37.

on according to the prospects for resocialization was relevant.« (Berntsen & Christiansen 1965: 52).

Opstilling 6. Forsøget i Københavns fængsler: Procent tilbagefald til ny kriminalitet (domme) i en periode på 7-8 år efter løsladelsen i 1952-53, i forsøgs- og kontrolgruppen, i forhold til resocialiseringskategori.

Resocialiseringskategori:	Forsøgsgruppe (n/N)	Kontrolgruppe (n/N)
A. I	6 (1/18)	
B. II	44 (23/52)	
C. III	68 (23/34)	
D. IV	23 (5/22)	
I ALT pct. n =	41 126	58 126

Hvis C i forhold til A+B+D: $U = 3,44$ $p < 0,001^{***}$. Hvis B+C i forhold til A+D: $U = 3,98$, $p < 0,0001^{***}$.

Kilde: Berntsen & Christiansen 1965: 49.

Samlet konkluderes det med hensyn til, hvor effekten har været størst: »... the treatment had the greatest effect in an intermediate group whose previous career was relatively heavily crime-loaded. This group may be summed up as follows: under 40 years old, previously convicted, skilled workers with a highly (estimated) risk of recidivism; the chronic criminals in this group seem to be more susceptible to treatment than the less persistent criminals.« (Berntsen & Christiansen 1965: 53).

Med hensyn til det interessante, om hvorvidt det er nogle særlige dele af behandlingen mv., der har haft den største effekt, henviser Berntsen & Christiansen til, at de nok vil få et bedre grundlag at vurdere dette på, når de får studeret og analyseret de interviews, de som tidligere beskrevet, foretog med indsatte fra forsøgsgruppen – dvs. det materiale som desværre ikke ser ud til senere at være offentliggjort. Det eneste, der meddeles, er, at kun meget få af de interviewede hav-

de haft nogen oplevelse af, at de var med i et eksperiment. Man synes dermed at kunne udelukke, at den gunstige effekt beroede på en Hawthorne-effekt af selve det, at forsøget var lagt op som et forskningsmæssigt forsøg, og at deltagerne blev udsat for særlig forskningsmæssig interesse.

Resultater og virkninger har interesse i sig selv, men i virkelighedens verden er det vigtigt, at de ses og vurderes i forhold til de anvendte ressourcer. De praktiske ressourcer i forsøget var ansættelse i 1½ år af to forsorgssekretærer/socialrådgivere og en psykolog (Karen Berntsen). Hertil kom en del kontormæssig assistance, bidrag fra undersøgelsens leder (Karl O. Christiansen) og fra det udvalg på seks personer, der fulgte forløbets gang (herunder en psykiatrisk overlæge). Af særlige udgifter skal endvidere medregnes de omkostninger, der var forbundet med de kontakter, man havde med de indsatte efter deres løsladelse. Hvis vi ser bort fra de rene forskningsudgifter lander vi formentlig på særlige udgifter til den praktiske gennemførelse af resocialiseringsforsøget på i størrelsesordenen – i nutidskroner – omkring 2 mill. kr. Det lavere recidiv kan beregnes til at have sparet fængselsvæsenet for i størrelsesordenen – igen i nutidskroner – omkring 6 mill.kr. Denne primitive form for cost-benefit beregning giver således som resultat, 1:3. For hver gang, man har givet en krone ud, har man fået tre igen. Hvis vi kendte til og kunne udregne alle de indirekte omkostninger, ville de reelle udgifter have vist sig at være større end de nævnte 2 mill. kr., men det man sparede ville også have været større, og her langt større. Vi har bl.a. ikke indregnet det, man har sparet i udgifter til politi og retsvæsen i øvrigt udover selve fængselsvæsenet, og vi har kun beregnet de 6 mill. kr. ud fra ét recidiv. En ikke ubetydelig del – sandsynligvis mere end halvdelen – af de personer, der på grund af forsøget ikke recidiverede i de følgende syv-otte år, ville givetvis have recidiveret flere gange. Det betyder, at der er grund til at tro, at man ved dette forsøg har fået pengene *mindst* tre gange igen.

På grund af de signifikante resultater og den gunstige økonomi, de baserer sig på, ville det være nærliggende at forvente, at forsøget ville sprede sig og hurtigt blive ny praksis i det danske fængselsvæsen.

Dette blev ikke umiddelbart tilfældet, snarere tværtimod. Det har mange forklaringer, bl.a. at de 'definitive' resultater først forelå (publiceret) mange år efter, i 1965 (i en lille artikel, på engelsk),²⁰ og at der aldrig blev gennemført en egentlig cost-benefit analyse. Den væsentligste årsag er dog en ændring i det kriminalpolitiske klima. I 1960-erne voksede der en skepsis frem over for anvendelsen af den ubetingede fængselsstraf som sådan, og et stigende ønske om at erstatte den med alternativer. Kritikken blev især rettet mod at bruge den ubetingede frihedsstraf som behandling og med behandlingssigte. Det positive resultat af forsøget i Københavns fængsler blev i stigende grad overdøvet af forestillingen om, at »Nothing Works«, et slogan der fremstod som et bud på konklusionen af den samlede kriminologiske effektforskning på daværende tidspunkt. Karl O. Christiansen var selv blevet involveret i et nyt projekt, hvor man skulle undersøge effekten af særfængsel og psykopatforvaring over for almindeligt fængsel, dvs. – sat lidt på spidsen – 'behandlingsanstalter' over for 'straffeanstalter', jf. den tidligere omtale af Karl O. Christiansen. Resultatet af denne undersøgelse blev publiceret i 1972, og den viste, at der *ikke* var forskel.

Først inden for de sidste par årtier har resocialisering og behandling (på ny) fundet en mere central position i den danske kriminalforsorg. Kriminalforsorgen har bl.a. udviklet sig til at være den institution i det danske samfund, der gennemfører flest behandlingsforløb for stofmisbrugere. Siden 2012 har man arbejdet som et nyt resocialiseringsværktøj arbejdet at indføre, det såkaldte PRN-princip. Det er udviklet i Canada og der anvendt gennem en længere årrække. Det har imidlertid en umiskendelig lighed med det, man foretog sig i forsøget i Københavns fængsler i 1952/53, og det vil ikke være forkert at sige, at man nu 60 år efter står på tærsklen til en epoke, hvor man langt om længe vil sprede og anvende metoden og erfaringerne fra dengang. En væsentlig forskel er dog, at man i den nuværende udgave dels baserer sig på instrumenter udviklet i udlandet, og at opfølgning-

²⁰ Ud over de to hovedpublikationer (Berntsen & Christiansen 1955, 1965) foreligger der også en række mindre publikationer, hvor forsøget er belyst bl.a. Berntsen & Christiansen (1953, 1954) og Christiansen (1954, 1956, 1957).

gen baserer sig på og har karakter af en særligt udviklet behandlingsform

Forsøget tog afsæt i en kritisk debat, hvor det ofte var blevet hævdet, at den korte ubetingede fængselsstraf var lang nok til at skade, men ikke lang nok til at hjælpe mennesker ud af kriminalitet. Den første del af denne påstand blev bekræftet, idet man konstaterede udbredte 'skader' i form af tabt arbejde mv. Den anden del, hvor det ikke var ualmindeligt at hævde, at der skulle mindst syv-otte måneder til for at gøre en forskel, blev derimod afkræftet. Med en maksimal indsættelsesperiode på fem måneder viste forsøget bæredygtigheden af en model for, hvordan resocialiseringsarbejde faktisk kunne foregå med et særdeles, gunstigt resultat til følge såvel med hensyn til resocialisering som økonomi og ressourceanvendelse. Med endnu større ressourcer til rådighed ville man formentlig have kunnet opnå et endnu bedre resultat og stadig med en reel besparelse på længere sigt. Berntsen & Christiansen analyserer imidlertid også selve de rammer, den relativt korte ubetingede frihedsstraf, som forsøget er foretaget indenfor: Kunne/burde man ud fra en resocialiseringssynsvinkel²¹ indskrænke eller udvide selve området for den ubetingede korte frihedsstraf? Efter en detaljeret gennemgang af hver enkelt af de 126 sager i forsøgsgruppen kommer man frem til et bud på, hvordan der optimalt burde være reageret/sanktioneret ud fra en resocialiseringsmæssig synsvinkel, jf. opstilling 7.

²¹ Berntsen og Christiansen gør udtrykkeligt opmærksom på, at deres overvejelser alene er forankret i en specialpræventiv synsvinkel, idet generalpræventive betragtninger og andre hensyn, helt lades ude af betragtning (Berntsen & Christiansen 1955: 149, 158).

Opstilling 7. Et bud på hvordan der optimalt burde være reageret/sanktioneret i 126 sager ud fra en resocialiseringsmæssig synsvinkel, hvor der de facto i alle tilfælde er sanktioneret med en ubetinget relativ kort fængselsstraf (forsøgsgruppen i Københavns Fængsler, 1952/53).

SANKTION/REAKTION	ANTAL PERSONER
1. Tilfælde, hvor man vurderede, at en betinget dom uden tilsyn ville have været den mest hensigtsmæssige reaktion	16
2. Tilfælde, hvor man vurderede, at en betinget dom i forbindelse med et psykologisk eller socialpsykologisk orienteret forsorgsarbejde måtte være hensigtsmæssig	38
3. Tilfælde, som antoges at kunne klares med en ambulansalkoholbehandling	15
4. Tilfælde, der syntes at kræve en aktiv alkoholbehandling med indledende institutionsophold	8
5. Tilfælde, der syntes at kræve en dybtgående psykoterapeutisk behandling	6
6. Tilfælde, der krævede anbringelse i en – for tiden ikke eksisterende – institution	19
7. Tilfælde, hvor man skønnede, at anbringelse i psykopatforvaring ville være den mest hensigtsmæssige reaktion	7
8. Tilfælde, hvor det måtte forekomme mest hensigtsmæssigt, hvis sagen sluttedes uden tiltale eller med bødestraf	3
9. Tilfælde, hvor man mente, at en kort straf i sig selv var en tilstrækkelig reaktion over for lovovertræderen	14
I ALT	126

Kilde: Berntsen & Christiansen 1955: 149-150.

Det konkluderes, at den gennemførte analyse og de anlagte betragtninger »... vedrørende anvendelsen af kort ubetinget frihedstraf viser

med tilstrækkelig tydelighed, at denne sanktionsform i ikke ringe udstrækning med fordel kan afløses af betinget dom eller dom til forsorg. Det gælder grupperne 1 (...), 2 (...), 3 (...) og 5 (...), samt antagelig også hovedparten af de fanger, der er placeret i grupperne 4 (...) og 6 (...). De fire førstnævnte grupper tæller 75 personer og de to sidstnævnte 27 grupper. Man går næppe for vidt, hvis man skønner, at betinget dom og dom til forsorg med udbytte vil kunne anvendes i hen ved to tredjedele af de tilfælde, hvor der idømmes en kort ubetinget frihedsstraf.« (Berntsen & Christiansen 1955: 157-158). Og videre: »Selv om korte, ubetingede straffedomme også i fremtiden vil finde et vist anvendelsesområde, og selv om de korte straffe kan gives et positivt indhold ved en forøgelse af resocialiseringsbestrebelse, så vil det dog være et betydningsfuldt fremskridt, hvis man i et stigende antal tilfælde kan undgå de uheldige virkninger af de korte straffe gennem en udbygning af den betingede doms område. Det kan tilføjes, at en sådan kriminalpolitik vil blive væsentlig billigere end den, der for tiden praktiseres over for smålovovertrædere.« (Berntsen & Christiansen ovf. cit.: 167).

I de følgende årtier kan man da også iagttage en vis bevægelse i retning af i højere grad at idømme betingede domme frem for kortere ubetingede frihedsstraffe, men langt fra i så drastisk et omfang som Berntsen & Christiansen lagde op til. Anderledes blev udviklingen syd for grænsen, i det daværende Vesttyskland. Ud fra stort set de samme overvejelser, som Berntsen & Christiansen gjorde sig, reducerede man i 1969 anvendelsen af den korte ubetingede frihedsstraf væsentlig fra den ene dag til anden. Hovedparten fik i stedet en betinget dom, og en lille gruppe en længere ubetinget frihedsstraf. Man har ikke i kølvandet herpå kunnet registrere nogen negative generalpræventive effekter, og tilsyneladende skete der et mindre reduktion af recidivprocenten.

Kilder:

Fremstillingen er baseret på gamle forelæsnings- og foredragsnotater fra 1960-erne og begyndelsen af 1970-erne – forelæsninger og foredrag holdt af især Karl O. Christiansen, men også af Karen Berntsen. Tillige enkelte utrykte notater, og især:

- Berntsen, K. (1955): *The Workhouse Inmates. An investigation sponsored by the committee appointed by the Minister of Social Affairs to report on the Social Assistance Act, Chapters XXIV – XXVII*. Tillæg til betænkning no. 102, København.
- Berntsen, K. & Christiansen, K.O. (1953): Om socialisering og resocialisering. *Socialrådgiveren*, 16(11-12), s. 77-79.
- Berntsen, K. & Christiansen, K.O. (1954): The Resocialization of Short-Term Offenders, with special reference to the Danish prison system. *International Review of Criminal Policy*, 6, s. 25-39.
- Berntsen, K. & Christiansen, K.O. (1955): *Mandlige arresthusfanger i Københavns fængsler. En undersøgelse og et experiment*. Direktoratet for Fængselsvæsenet, København.
- Berntsen, K. & Christiansen, K.O. (1965): A resocialization experiment with short-term offenders, I: *Scandinavian Studies in Criminology*, 1, Universitetsforlaget, Oslo, s. 35-54.
- Christiansen, K.O. (1954): Om vurdering af resocialiseringsmuligheder for kriminelle. *Socialrådgiveren*, 17(3-4), s. 9-16.
- Christiansen, K.O. (1956): Om hensigtsmæssigheden af de korte frihedsstraffe. *Tidsskrift for Politivæsen*, 17, s. 7-10.
- Christiansen, K.O. (1957): De korte ubetingede frihedsstraffe. *De Nordiska Kriminalistföreningernas Årsbok 1955/56*, s. 98-118, 131-132.